

KUYUCAKLI YUSUF

Yard. Doç. Dr. Alâattin KARACA*

Kuyucaklı Yusuf¹, Türk edebiyatının önemli romanlarından biridir. Roman üzerinde bugüne değin pek çok yazı kaleme alınmış ve konuşulmuştur. **Kuyucaklı Yusuf**'u bu denli önemli kılan nedir? Çoğu araştırmacı, **Kuyucaklı Yusuf**'a Anadolu yaşamını yansıtmayı nedeniyle vurgu yapar. Bu, bir bakıma doğru ancak eksiktir; çünkü Sabahattin Ali'den önce, Nabizade Nazım, Mizancı Mehmet Murat, Ahmet Mithat, Ebubekir Hazım Tepeyran, Refik Hâlit Karay, Hâlîde Edip Adivar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Reşat Nuri Güntekin gibi başlıca yazarlar da bu konuya eğilmişlerdir. O hâlde, **Kuyucaklı Yusuf**'u önceki Anadolu romanlarından ayıran nedir? Romanı incelerken bu sorulara da yanıt arayacağız.

KONU

Romanın konusunu belirlemek için öncelikle bazı sorulara yanıt bulmakta yarar var sanırım. Bunlardan ilki, **Kuyucaklı Yusuf**, *Yusuf ile Muazzez'in aşkını anlatan bir aşk öyküsü* müdür? Bu soruyu sordum, çünkü romanın başından sonuna değin, olayların başlaması, gelişmesi ve sonuçlanmasında –örneğin; Yusuf'un Şakir ve ardından kasabanın egemen güçleriyle çatışmaya girmesi, Selahattin Beyin kumarda borçlandırılması, Ali'nin öldürülmesi ve sonuçta Yusuf'un, eşini düşüenlere kurşun yağdırıp dağlara doğru gitmesinde- hep bir kadının (Muazzez) rolü vardır. Hatta denilebilir ki, romandaki güçler bu kadına sahip olmak için çatışıyorlar gibidir. Böyle olunca **Kuyucaklı Yusuf**, ilk bakışta *bir âşığın sevgilisini kötü güçlerden korumak için verdiği mücadeleyi* konu edinen bir *aşk öyküsü* olarak görülebilir. Oysa Sabahattin Ali'nin yapıtı bir aşk öyküsü olmanın yanında ve ötesinde *felsefi/toplumsal* bir içerik taşır. Bu da romantik felsefeden kaynaklanan *doğal hayat/yapay hayat, köy/kent*

* Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Öğretim Üyesi.

¹ İncelemede romanın şu baskısından yararlandık: **Kuyucaklı Yusuf**, Bilgi Yayınevi, İst. 1976 (5. baskı).

karşıtlığıdır². Romanın ana temasını belirlemek için bu düşünceyi genel çizgileriyle anımsayalım.

J.J. Rousseau'nun canlandırdığı “soylu vahşi” kavramı, Batıda Rönesans döneminde A. Pigeatta, Montaigne gibi kimi yazarlar ve ardından kimi gezgin ve misyonerler tarafından dile getirilmiştir. Söz konusu yazarlar, ilkel insanların yaşadıkları coğrafyalara yaptıkları gezi izlenimlerini anlattıkları yapıtlarda doğal hayatı ve ilkel insanı yüceltmişlerdir. Buna bağlı olarak Rousseau, **Toplum Sözleşmesi** ve **İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri** adlı yapıtlarında temiz, bozulmamış, erdemli hayatın doğada olduğunu ileri sürerek *yapay duruma* geçen insanların toplumsal bir düzen oluşturduklarını, bunun sonucunda iş bölümü, zengin/yoksul gibi toplumsal sınıfların ortaya çıktığını, insanlar arasında eşitliğin kalktığını, bireyin özgürlüğünü ve kendiliğini yitirdiğini belirtir. Rousseau'ya göre insanın toplumsal durumu, bir gerileme ve soysuzlaşmadır. İnsan doğadayken içten, cömert ve mutluydu. Doğayı terk etmiş ve böylece kendi mutsuzluğunu da hazırlamıştır³. *Doğaya dönüştür* felsefenin özü. Böylece *romantik bir başkaldırı edebiyatı* oluşmuştur bu düşünsel temel üzerinde. Yapay durumun ortaya çıkardığı, metaya dayalı ilişki ve ahlâk anlayışının geçerli olduğu toplumsal düzenle uyşamayan sanatçının umutsuzluk duygusudur romantik başkaldırı edebiyatını besleyen. Sonuçta kimi romantik sanatçılar, *bozulmamış doğaya ve halk sanatlarına* sığınırken, kimileri de yapıtlarında *yalnızlık, sıkıntı, hoşnutsuzluk, kaçış, doğaya sığınma, toplumsal düzenle uyşamama* gibi temalara geniş yer vermişlerdir. Fischer'in deyişiyle romantizm, “kapitalist burjuva düzenine, yitirilmiş düşler düzenine, iş hayatı ve kazancın bayağılığına karşı bir ayaklanma, tutkulu ve çelişmeli bir ayaklanma hareketi”dir⁴. Bu bağlamda, toplumsal düzenle uyşamayan, asi, anti sosyal tiplere romantik edebiyatta sıkça rastlanır.

Kuyucaklı Yusuf, özetlemeye çalıştığımız felsefe üzerine kurulmuş bir roman. Hatta *aşk* temi de temiz duygular/cinsî istekler

² Bk. Berna Moran, “Soylu Vahşi Olarak Kuyucaklı Yusuf” **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2**, İletişim Yay., İst. 1990, s.24-30. Nedim Gürsel, **Başkaldıran Edebiyat**, Yapı Kredi Yay, İst. 1997, s.17-20.

³ Bk. Nurettin Topçu, **İsyân Ahlâkı**, (Çev. Mustafa Kök, Musa Doğan), Dergâh Yay., İst. 1998, s. 187-195.

⁴ N. Gürsel, a.g.e., s.19.

karşıtlığında ve bu felsefe içinde değerlendirilmelidir. Sabahattin Ali, Yusuf aracılığıyla “soylu vahşi”nin özelliklerini ve romantik felsefenin temalarını dile getirir. Söz konusu felsefeye uygun olarak *yalnızlık, sıkıntı, doğaya sığınma, toplumla uyuşamama* temlerine sık sık vurgu yapar.

Bu “*garip tabiatlı*”(s.18) çocuk, daha geldiğinin ilk günlerinden başlayarak sonuna değin kendini *yalnız* ve *yaban* hisseder kasabada, “...*bir sur harabesi üzerinde çıkan bir yabancı incir ağacı gibi, biraz sıkıntılı ve şekilsiz, fakat serbest ve istediği gibi...*” (s.19) büyür. Kasabalının dilinden anlamaz; “...*altı seneden beri kendisi gibi konuşan birine...*”(s.28) rastgelmemiştir⁵. Anladığı doğanın, ağaçların (s.27-28), bir de zeytin tarlalarında çalışan işçilerin dilidir (s.28). Gerçekte “*bu şehirlilere*”(s.28) alışamaz, “*Kendisini mütemediyen yabancı ve ayrı...*”(s.28) bulur. S. Ali, roman boyunca, “...*yalnızlık duygusuyla sarsıldı...*”(s.84), “*Aman Yarabbi, ne kadar yalnızdı...*” (s.84), “*Etrafına daima bir yabancı gözüyle bakmış...*”(s.91), “...*yerini bulamamanın azabını bütün teferruatıyla duymakta idi.*”(s.166) “...*bu yabanın Yusuf’undan...*” (s.214) gibi söyleyişlerle Yusuf’un yalnızlığına, yabanlığına, sıkıntılı psikolojisine ve toplumdan kopukluğuna vurgu yapar.

Kasabadaki toplumsal düzenden ve yapay ilişkilerden sıkılan, bunalan bu *yaban*, çoğu kez sıkıntısını gidermek, nefes almak için *doğaya sığınır*. Örneğin Selahattin Beyin kumar borcunu ödediği akşam, doğruca kasabanın dışına, doğanın kucığına atar kendini. Orada *kendliğinin, yalnızlığının ve ayrıksılığının* farkına varır. Doğa betimlemelerinin yapıldığı bu bölümde, “...*bu çınarların birinin altına sığındı.*” (s.84), “*Sırtını ağaçtan ayırdı; derin bir nefes aldıktan sonra, kasabaya doğru yürümeye başladı.*”(s.85) cümleleri dikkati çekicidir. Doğaya kaçma, sığınma teminin dile getirildiği en çarpıcı cümleler, kasabadaki toplumsal hayattan bunalan Selahattin Beyin doğaya açıldığı bölümde yer alır:

“*Evin boğucu sessizliği ve manasızlığı, Yusuf’un itimatsız ve kendisinden kaçan tavrı, Muazzez’in günden güne artan durgunluğu ve nihayet Şahinde’nin ardi arası kesilmeyen dırdırları onu boğulacak*

⁵ Türk tasavvufunda da karşılaşıyoruz bu düşünceye. Örneğin Yunus Emre’nin şu dizeleri: “Ben bir aceb ile geldüm kimse hâlüm bilmez benüm/Ben söylerem ben dinlerem kimse dilüm bilmez benüm”, Dr. Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, Akçağ Yay., Ank. 1998, s. 184.

hale getirmişti. Öğle yemeğini evde yedikten sonra pardesüsünü giyerek sokağa fırladı. Kasabanın şimal tarafına doğru bir gezinti yaptı.”(s.112)

Evin içindeki sıkıntılı havadan bunalan Selahattin Bey, çareyi doğaya sığınmakta bulur. Kasaba ve evdeki sıkıntılı atmosfere karşılık doğada, canlılık, ferahlık vardır:

*“Selahattin Bey, vücudunun her tarafından kalbine doğru bir mayiin, gençleştirici, kuvvet verici bir şeyin koştüğünü hissetti. Ciğerlerinin en son köşesini şişirecek kadar geniş bir nefes aldı ve tabiatla beraber kendisinin de **canlandığını** zannetti.”(s.113)*

S. Ali'nin doğayı ve kasabayı betimlerken kullandığı sıfat ve benzetmeler de anlamlı. Doğa temiz, berrak ve aydınlık, buna karşılık kasaba kirli, dumanlı, korkutucudur; ölümü ve mezarı anımsatır:

*“Her taraf yıkanmış gibi **parlak** ve **aydınlık**. (...) Güneş olmadığı halde ortalık o kadar **aydınlık** ve **temizdi** ki...(...) ...aşağıda mor bir **duman tabakasıyla** örtülmeye başlayan kasabayı gördü ve **irkildi**. Oraya o küçük ve **çukur yere** gidip gömülmek mecburiyeti ona pek acı geldi.”(s.114)*

Bunların dışında kuşkusuz romanın *dağa çıkma* eylemiyle sona ermesi de önemlidir. Yusuf, kasabanın egemen güçlerince ezildikten, eşini ve mutluluğunu yitirdikten sonra kendisine acı çektiren, hayatını cehenneme çeviren bu kasabaya –kurulu adaletsiz toplumsal düzene demek daha doğru- son kez nefretle bakar, tehdit edercesine yumruğunu sallar ve atını *dağlara doğru* sürüp gider. Aynı tema yazarın “*Dağlar*” başlıklı şiirinde de şöyle dile getirilir:

Şehirler bana bir tuzak
İnsan sohbetleri yasak
Uzak olun benden uzak
Benim meskenim dağlardır.⁶

Dağ burada doğadır, doğal hayattır, kent ise tuzaklarla dolu bir dünya, yapay ve kirli. “Vahşi soylu” Yusuf, kentteki düzene ayak uyduramamış, orada ezilmiş, horlanmış, çareyi ezik bir biçimde yine özüne, *doğaya dönmekte* bulmuştur. Bu dönüş aynı zamanda *başkaldırı* anlamını da içerir.

⁶ S. Ali, *Dağlar ve Rüzgâr*, Türkiye Basımevi, İst., 1934, s.21.

Toplumsal düzenle uyuşamama, çatışma temi de geniş yer tutar yapıtta. Çoğu araştırmacının gözünden kaçan, Yusuf'un, Şakir'le kapışmasından da önce, çocukluk döneminde Karabaşın Mehmetle kavga etmesi, toplumla uyuşamamaya iyi bir örnek. Üstelik bu kavganın nedeni kadın da değil:

"...ikincisi kendisini burada oldukça yabancı buluyordu. Buranın insanları çok şeyler biliyorlardı; kendisinin hiç bilmediği birtakım şeyler... Ve bu bilgiçlikleri her tavırlarından dökülüyordu. Bu yabani çocuğa evvela ehemmiyet vermediler; fakat asıl ve hakikaten ehemmiyet vermeyenin bu yabani çocuk olduğunu fark edince onunla alay etmek, kızdırmak istediler. (...) .. fakat bir gün, kendisi hakkında yine manasını anlayamadığı bir şeyler söyleyen ve bu pek de Yusuf'un lehinde olmayan sözlerle etrafındakileri güldüren Karabaşın Mehmet ismindeki bir çocuğa Yusuf birdenbire iki kuvvetli yumruk ekleştirdi."(s.22)

Bununla da kalmıyor Yusuf, kimi toplumsal kurumlara da karşı çıkıyor⁷. Okul gibi örneğin. Başta okula gider, ancak bu dönem de uzun sürmez, sıkar onu bu toplumsal kurum. Okulda öğretilenler "kıvr zıvr"(s.18) bilgilerdir Yusuf'a göre⁸. Selahattin Bey, "Bu dünyada birçok şeyler bilmek lâzım!" (s.19) dediğinde, "Sırası düştüğünde bilenlerden öğrenirim." (s.19) yanıtını verir. Ona göre doğa bilgisidir işe yarayan, hocanın bildiği değil (s.19). Bu, romantik felsefenin gerçek eğitim doğada yapılır düşüncesine uygundur. Fethi Naci'nin, Nazım Hikmet'ten aldığı bir dizeyle saptadığı gibi o, "topraktan öğrenip kitapsız bilendir"⁹.

Bir başka uyumsuzluk konusu *toplumsal iş düzeni*dir. Bu iş düzeni de sıkar hep Yusuf'u, bir türlü iş tutturamaz. Okulu bıraktığı sıralar, çıraklığa girmeyi, kunduracı, terzi, helvacı olmayı aklından geçirmişse de, ustaların zulmünden korktuğundan vazgeçmiştir bu işlerden. Bir süre zeytinlik ve tarlayla oyalanmış ancak bir baltaya sap

⁷ Rousseau'ya göre, "Bütün sosyal kurumlar köleliğe ve insanın sömürülmesi esasına dayanır." (N. Topçu, a.g.e., s.191.)

⁸ Rousseau'da bilimi küçümseyerek; "... bilim, birtakım zaafardan doğmuştur. Astronomi batıl inançlardan; belâgat ihtirastan, kin ve nefretten dalkavukluk ve riyadan, geometri cimrilikten, fizik boş bir tecessüsten, bütün bilimler, hatta ahlâk bile beşerî gururdan doğmuştur." der. (N. Topçu, a.g.e., s.190.)

⁹ F. Naci, **40 Yılda 40 Roman**, Oğlak Yay., İst. 1994, s.109.

olamamıştır (s.119). Selahattin Bey onu “tahrirat katibi” olarak tayin ettirdiğinde, doğa insanının tepkisini, şaşkınlığını, tedirginliğini görürüz Yusuf’ta. Çalışacağı masanın başına ilk geldiğinde onun tedirginliğini şöyle anlatır S. Ali:

“Yusuf’un başı döner gibi oldu, gözlerini kapadı. İskemleyi yakaladı ve el yordamıyla oturdu.

Nerdeydi?Buraya ne yapmaya gelmişti? (...) Bu odada her şey ona, bilmediği bir dinin mabedine giren bir adam gibi, anlaşılmaz ve korkunç görünüyordu.”(s.168-169)

Verdiğimiz bu örnekler, romanın, tematik açıdan yaslandığı felsefi temeli göstermeye yeter sanırım.

Kuyucaklı Yusuf, söz konusu evrensel temanın yanında, bir Anadolu kasabasındaki toplumsal, töresel yaşamı güçlü bir gözlemcilikle yansıtan başarılı bir yerel romandır aynı zamanda. Kasabadaki günlük yaşamı, çocukları, çeşmebaşı toplantılarını, ramazan günlerini ve düğünleri yansıtan bölümler güçlü bir gözlemin ürünleri. Eşrafın halk üzerindeki baskısı, bürokratlarla kurdukları çıkar ilişkisi, kasabada kurulan bu haksız toplumsal düzen, romanın ana toplumsal sorunlarıdır. Diğer Anadolu kasabalarında olduğu gibi burada da ne jandarma ne hükümet eşrafa karışır, çünkü onlar parayı bolca oynatırlar (s.35). Bunun çok iyi farkında olan kaymakam Selahattin Bey, yerli eşrafla pek sıkıfıkı ilişkiye girmez (s.47). Çünkü o, *“Memleketi asıl idareleri altında bulunduran bu adamların karşısında bir hükümet memurunun ne kadar az kıymeti olabileceğini; bir kaymakamın, aşağı yukarı, kendisine itibar edilen, fakat işlerine engel olmaya başlayınca derhal tüydürülen bir kukla olduğunu...”* (s.61) bilir. Ali’nin öldürülmesinde eşraf –bürokrat arasındaki bu dayanışma ortaya çıkar. Hilmi Bey, oğlu Şakir’i hapisten kurtarmak için, karakol çavuşuna rüşvet verdirip yalancı tanıklar tutar. Kasabadaki bu adaletsizlik *“Muhakeme uzun sürmedi. (...)Çünkü başka türlü olmasına imkan yoktu. Bu böyle gelmiş, böyle gidiyor ve kasabanın başında bulunanların aklı bile, hürriyete ve onun getirdiği birkaç müsavat fikrine rağmen, Hilmi Beyin oğlunun sahiden hapsedebileceğini kabul etmiyordu. Hapishane ancak serseriler, köylüler ve aşağı tabakadan insanlar içindi; bir Hilmi Beyin oğlu adam öldürse bile, onlarla bir tutulamazdı.”*(s.107-108) cümleleriyle dile getiriliyor. Benzer bir ilişki, yeni atanan kaymakam İzzet Beyle, Hilmi Efendi arasında da hemen kuruluyor. Eşraf ve bürokrattan

oluşan kasabanın tanrıları, kendilerine karşı gelen Yusuf'u paranın ve yetkilerinin gücünü kullanarak eziyor ve ailesinin dağılmasına neden oluyorlar. Kısacası eşraf ve bürokrasinin kurduğu adaletsiz düzen geniş bir yer tutuyor romanda ve yazar bu düzeni eleştirmeyi amaçlıyor.

Baştaki soruya dönersek, **Kuyucaklı Yusuf** bir Anadolu romanı, ancak öncekilerden farklı, nedir onun farkı? Kuşkusuz onu diğerlerinden ayıran fark, konuya yaklaşım biçimidir. Özellikle Hâlide Edip'in **Vurun Kahpeye** (1926), Reşat Nuri'nin **Yeşil Gece** (1928) ve Yakup Kadri'nin **Yaban** (1932) gibi romanlarında Berna Moran'ın da vurguladığı gibi¹⁰ Anadolu, *batılılaşma teması* çerçevesinde ele alınmış, sorun *aydın-halk kopukluğu, yobaz-halk, bilim-din çatışması* bağlamında değerlendirilmiştir. Söz konusu romanlarda *aydınlar, bir anlamda uygarlık misyonerleri, geri kalmış Anadolu'ya, iktidarın öngördüğü biçimde çağdaş bir yaşam biçimi, bilim ve aydınlık getirmeye çalışır, bunun için Anadolu'daki dinsel ve töresel hurafelerle mücadele ederler. Kuyucaklı Yusuf'ta böyle bir tem yok. Romanda özellikle eşraf ile bürokrat arasındaki kirli ilişkiler sergileniyor, onların halk üzerindeki baskıları anlatılıyor ve böylece Anadolu'daki kasabalarda kurulan toplumsal düzene eleştiriler getiriliyor. Hâlide Edip, Reşat Nuri ve Yakup Kadri'nin sözünü ettiğimiz romanlarında amaç, revizyonudur; Anadolu'daki geri kalmış toplumu batı uygarlığına uygun biçimde yapılandırmadır. Sistemin kendisine yönelik eleştiri yok, geleneğe ve çarpık din anlayışmadır getirilen eleştiriler. Oysa **Kuyucaklı Yusuf'ta** eleştirilmek istenen sistemin kendisi, eşraf ve bürokratin kurduğu adaletsiz, yapay düzen. S. Ali'nin romanındaki bakış açısı revizyonist değil, muhâlif, başkaldırıcı. Romanın sonunda Yusuf'un kasabadaki eşraf ve bürokrat temsilcilerini öldürerek atını dağlara doğru sürmesi, **Kuyucaklı Yusuf'u**, Türk edebiyatında daha sonra –özellikle Yaşar Kemal'le- ortaya çıkacak olan başkaldırı ve eşkıya romanlarının öncüsü yapıyor. Romanı, hem tematik hem tarihsel açıdan öncekilerden farklı ve önemli kılan nitelikler de bunlardır sanırım.*

OLAY ÖRGÜSÜ

Sabahattin Ali'nin **Kuyucaklı Yusuf** (1937) adlı romanı kendi içinde üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler de

¹⁰ Berna Moran, *a.g.e.*, s.17.

numaralandırılarak, ilk bölüm 16, ikinci bölüm 14, üçüncü ve son bölüm ise 15 ara bölümden meydana gelmiştir.

Romanda olaylar, 1903 yılı sonbaharında. Kuyucak Köyü'nde Yusuf'un anne ve babasının eşkiyalar tarafından öldürülmesiyle başlar. Kaymakam Selahattin Bey, Yusuf'u evlâtlık olarak alıp eve döner. Bundan sonra olaylar, kaymakamın nakledildiği Edremit'te sürer. Aslında romanın ilk ana bölümünün 9. ara bölümüne değin bir *çatışma* ortaya çıkmaz. Söz konusu bölümde anlatıcı, Selahattin Beyi, Şahinde'yi, Yusuf'u okuyucuya *tanıtır*, kaymakamın evliliği üzerinde uzunca durur (s.12-14), Edremit'i, bu Anadolu kasabasındaki günlük yaşamı -kasaba çocuklarını (s.21), çeşmebaşını (s.23), ramazan günlerini (s.30-31) betimler. Romanın *girişi* olarak değerlendirilebilecek bu bölüm, romandaki başlıca *kişilerin* ve *çevrenin* okuyucuya *takdiminden* başka bir şey değildir.

Yapıtta asıl *aksiyon/çatışma* 9. ara bölümde (s.34) ortaya çıkar. Buradan başlayarak **Kuyucaklı Yusuf**'un *gelişme* bölümünü oluşturan *olay halkalarını* şöylece sıralayabiliriz:

1. **İlk çatışma:** Bayram günü Yusuf'un Şakir'le kavga etmesi ve ona yumruk atması (s.34). Bu olayla birlikte romandaki iki *karşı güç* ilk kez karşı karşıya gelir ve *çatışma* başlar. Çatışmanın nedeni bir kız, Muazzez'dir. Romanda geçen "*İşte Yusuf'un böylelerden birine, hem de daha elindeki maddi membaları tüketmeye vakit bulamamış birine çatması, kendisi için iyi olmayabilirdi.*" (s.36) cümlesi bu çatışmanın süreceğini hissettirir ve böylece ilk ara düğüm atılır.

2. **Kahramana tuzak kurma:** Yapıttaki diğer bir önemli olay halkası, "...*bir zeytin işçisi meselesi...*" (s.37)dir. Şakir, intikam almak için zeytinliklerde işçi olarak çalışan Kübra ve annesi aracılığıyla Yusuf'a *tuzak* hazırlar. Tuzak, Kübra'nın itirafıyla açığa çıkar, ancak bu arada Hacı Etem Yusuf'u bıçaklar (s.47). Bu olayı, *düşmanın intikam almak amacıyla bir tuzak hazırlaması/kahramanın bu tuzaktan kurtulması* olarak değerlendirebiliriz. İlk *intikam* girişimi başarısız kalmıştır; ancak bu girişimler değişik *oyunlar*la sürecektir. Söz konusu olay halkasıyla eşrafın zalimce davranışlarından birini; Kübra'ya tecavüzünü öğreniriz. Kasabanın kirli yüzü, toplumsal düzenin yozlaşmışlığı sergilenir böylece. Tuzakta kullanılan metanın *kadın* olması dikkati çekicidir.

3. **İkinci tuzak:** Yusuf'u kaba kuvvetle alt edemeyen *karşı güç*, Selahattin Beyi kumarda borçlandırıp isteğini *para gücüyle* yaptırmaya çalışır. Hilmi Bey bir yolunu bulup Selahattin Beyi kumar masasına oturtur ve onu borçlandırır(s.53). Bunu *karşı gücün kahramanı bir hile ile zor duruma düşürmeye çalışması* olarak görebiliriz. Hilmi Bey, bu yolla Muazzez'i oğluna almayı plânlamıştır. Ayrıca söz konusu olayda *çatışma silâhının para* olması dikkat çekicidir. Yusuf bu tuzaktan kurtulabilecek midir?

4. **Tuzaktan kurtulma:** Söz konusu düğüm ikinci ana bölümde çözülür: Yusuf, arkadaşı Ali'den aldığı parayla babasının kumar borcunu öder. Doğa çocuğu, *yaban* Yusuf, kasabanın egemen güçlerini iyice kızdırmış, bu tavrıyla kasabadaki kurulu toplumsal düzene de başkaldırmıştır. Kasabanın tanrıları bunun intikamını alacaklardır, ama nasıl?

5. **Karşı gücün intikamı:** Bundan sonra egemen güçler çatışmada ağırlıklarını hissettirmeye başlarlar: Şakir, bir düğün sırasında Yusuf'a yardım eden ve Muazzez'le evlenmeye kalkan, böylelikle egemen güce karşı çıkan Ali'yi öldürür. Kasabanın tanrıları ilk kurbanlarını almışlardır. Üstelik Hilmi Bey, rüşvet verdirip, yalancı tanıklar tutarak oğlunu hapse atılmaktan da kurtarmıştır. Rüşvet verme, romanda eşraf-bürokrat işbirliğini, kurulu düzende paranın gücünü, yargıdaki adaletsiz çarkı yansıtan bir olaydır. S. Ali bu olayla aslında hem kurulu düzende ki kirli ilişkileri gösterir hem de ustalikle Muazzez'e sahip olmak isteyen üçüncü erkeği saf dışı bırakır.

6. **Sevgililerin birleşmesi, geçici mutluluk:** Bu arada romanda olaylar, romans kalıplarına uygun olarak sürer: Yusuf'la Muazzez birbirlerine aşklarını ilân ederler. Yusuf sonunda sevdiğini kaçıtır ve evlenirler. Ardından ekonomik nedenlerden dolayı Yusuf, kaymakamlıkta çalışmaya başlar. Ancak olaylar *sevgililerin birbirine kavuşmasıyla* sona ermez. Kasabanın egemen güçleri işbirliği içinde, kurulu düzene başkaldıran Yusuf ve ailesini ezmeye kararlıdır.

7. **Yardımcı gücün ölümü, kahramanın zor duruma düşmesi:** Selahattin Bey ölür. Bu olayla beraber aile ekonomik anlamda büyük sıkıntılara düşer. Bir bakıma kurulu toplumsal düzende en geçerli değer olan para, olayların akışında etkili olmaya başlamıştır.

Buraya kadarki söylediklerimizi özetlersek; romanın 37-185. sayfaları arasını –bir başka deyişle Yusuf’la Şakir arasında bir bayram günü kadın nedeniyle başlayan ve zaman zaman toplumsal bir nitelik kazanarak yeni kaymakam İzzet Beyin kasabaya gelmesine değin süren çatışma zincirini- *gelişme bölümü* olarak belirleyebiliriz. Sonuçta ise şu olayları görüyoruz:

8. **Karşı gücün intikamı:** Selahattin Beyin ölmesinden sonra kasabaya yeni bir kaymakam atanır. İzzet Bey, kısa sürede eşrafla kafa kafaya vererek Yusuf’a son darbeyi vurmaya hazırlanır. Önce onu süvari tahsildarı olarak görevlendirip kasabadan uzaklaştırır. Eşraf paranın da cazibesini kullanarak Şahinde ve kızı Muazzez’i içki sofralarına düşürür. Eşraf ve bürokrattan oluşan egemen güçler, Fethi Naci’nin deyimiyle “kasabanın tanrıları”, kendilerine başkaldıran Yusuf’tan intikam almış, gücünü kanıtlamıştır.

9. **Kahramanın intikamı, mutsuz son, başkaldırı:** Romanın sonunda eşini ve kayınvalidesini içki sofrasında gören Yusuf, kendi kanunlarına, yani doğa kanunlarına uygun biçimde tepkisini gösterir. Silâhını çekip egemen güçleri öldürür bu arada eşi Muazzez de yaralanıp ölmüştür. O, sonuçta kasabadaki kurulu toplumsal düzene ayak uyduramamış, çatışmaya girmiş, çatışmada sevdiğini kurban vererek, çareyi yine doğaya, *dağa* sığınmakta bulmuştur.

8 ve 9. olay halkaları romanın *sonuç* bölümüdür. Yusuf’un bir görevle ailesinden uzaklaştırılması, eşi ve kayınvalidesinin düşürülmesi, çatışmadaki sonun başlangıcıdır. Egemen güç, amacına ulaşmıştır. Romanın sonunda, Yusuf’un bu güçleri öldürmesi ile çatışma sona erer, başta atılan ana düğüm çözülür. Ancak sondaki *dağa çıkma* eylemi, bu çatışmanın gerçekte bitmediğini, değişik boyutlarda süreceğini gösterir¹¹.

Özetlersek, romanda olaylar, başta bir kız nedeniyle başlayan, sonra Anadolu’da bir kasabada, toplumsal ve töresel güçlerle, bu güce

¹¹ Nitekim çeşitli kaynaklarda **Kuyucaklı Yusuf’un** Sabahattin Ali’nin tasarladığı üç romanlık bir dizinin ilki olduğu belirtilir. **Çineli Kübra** adını taşıyacak olan ikinci ciltte dağa çıkan Yusuf’un eşkıyalık öyküsü, üçüncü ciltte de kimi araştırmacılara göre dağdan inen Yusuf’un göçebe yörükler arasına katılışı, kimine göre de Ankara’daki yaşamı anlatılacaktı. Bk. Pertev Naili Boratav, “Sabahattin Ali’nin Hikâyesinin Hikâyesinden Çizgiler”, **Folklor ve Edebiyat 1**, Adam Yayıncılık, 1982, s.438.

boyun eğmeyen bir genç arasındaki çatışmadan çıkmıştır. Ancak temelde bu, doğal hayatla yapay hayat, masum, insanî ve adaletli olanla, kirli, hayvanî ve zalim olan arasındaki çatışmadır.

Bu bilgilerin ışığı altında, **Kuyucaklı Yusuf**'un başı sonu belli, düzenli bir vaka kuruluşuna ve sağlam bir olay örgüsüne sahip, *klasik vaka kuruluşuna* uygun bir roman olduğu söylenebilir. Kasabada ramazan günlerinin, çocukların anlatıldığı, hatta başta evlilik üzerine çeşitli düşüncelerin dile getirildiği bölümlerde olay akışı kesilmekle beraber, bunlar romanın yapısını bozacak nitelikte değil, aksine yapıttaki Anadolu hayatıyla ilgili renkli gözlemlerdir. S. Ali, olay halkalarını ustaca ve mantıklı bir biçimde bağlamıştır birbirine.

KİŞİLER

Kuyucaklı Yusuf, doğal, masum, bozulmamış *soylu vahşi* Yusuf ve onun yanında yer alanlarla, yapay, kirli, yozlaşmış insanlar arasındaki çatışmayı konu edinen bir roman olduğuna göre, kişileri bu çerçevede iki ana gruba ayırabiliriz.

Yusuf

Yusuf, romanın merkezî kişisi, olayların odağındaki kahraman, çatışmanın bir kutbu.. Bu nedenle başta ele almak gerekir onu.

Romanın başında 1903'te "*on yaşlarında*"(s.17)dır, bittiğinde ise I. Dünya Savaşı başlamış, seferberlik ilân edilmiş olduğuna göre yirmi bir yaşında Yusuf. Yazar, dış görünüşü üzerinde fazla durmaz onun, başlangıçta "*Sarı benizli, nahif, fakat kuvvetli ve dayanıklı bir çocuktur.*" (s.17) diye tasvir eder kısaca. Şakir'le kavga ettiği bayram gününde de, "*...koyu yeşil şeytan bezinden elbisesi, basık ökçeli tulumbacı pabuçları, ve arkaya doğru atılan fesi ile.*"(s.31) bir delikanlı olarak çıkar karşımıza. Kaymakamlıkta memuriyete başladığında ise, "*... başına kalpak yerine kırmızı bir fês, ayaklarına tulumbacı pabucu yerine yanları lastikli bir potin giydi. Hâki klotunu da ütüsüz, lacivert ve düz bir pantolonla değiştirdi. Artık kılık kıyafeti bir efendiden farksızdı.*" (s.160) diye tanıtılır. Bir de yüz hatları üzerinde duruluyor 161. sayfada. Dış görünüşü değil önemli olan Yusuf'un, mizacı, garip tabiatı, yalnızlığı, kasaba hayatından sıkılması, yabancılığı, toplumsal düzene uyum sağlayamaması, masumiyeti, doğallığı, haksızlığa tahammül edememesi.. Bütün bu özellikleriyle J.J. Rousseau'nun "*soylu vahşi*" diye nitelendirdiği romantik felsefenin özüne uygun bir kişi o. S. Ali de bilinçli olarak

hep bu yönlerine vurgu yapar Yusuf'un. Daha çocukken soğuk davranışlarıyla (s.16) dikkat çeker, hemen hiç "*hissi tezahür*"(s.16) göstermez. Anne ve babasının ölüsünün yanibaşındayken, parmağı kopukken bile duyduğu acıyı göstermez. S. Ali, romanın başındaki bu sahnede (s.9-10)Yusuf'un acıya dayanıklılığını göstermek için biraz abartılı davranmış kanımca, başparmağı kopuk bir et parçası hâlinde aşağı sallanan 10 yaşlarında bir çocuk (s.10), ne kadar da dayanıklı olsa "*Bir şey değil doktor bey, bir parmaktan ne çıkar?*"(s.10) demez. Kasabada hep yalnız ve yabandır; "*..kendisini burada oldukça yabancı..*"(s.22) bulur, doğanın, zeytin işçilerinin dilidir anladığı, 16 yaşına geldiğinde hala "*kendisi gibi konuşan birine..*"(s.28) rastgelmemiştir. "*Etrafına daima bir yabancı gözüyle bakmış, hiçbir yere bağlanmak arzusu duymamış..*"(s.91)tır. Bunalır kasabadaki toplumsal yaşamdan, girmez pek insanların içine, "*... muhitle temasta bulunmaya mecbur olunca fena hissikablelvukuların altında ezilmeye başlayarak..*"(s.164) sıkılıp kaçmak ister toplumdaki, bir süre okula giderse de kısa süre sonra bırakır bu nedenle, okulda öğretilen bilgileri önemsemez, aynı tavır kaymakamlıkta memuriyete atıldığı ilk gün de değişik biçimde ortaya konur, çalışma odasında kendini "*bilmediği bir dinin mabedine giren bir adam gibi..*"(s.168) görür, tedirgin ve huzursuzdur. Toplumda kendine yer arar Yusuf; ancak toplumsal düzenin öngördüğü yükümlülük ve ödevleri yerine getiremediğinden toplumla uyum sağlayamaz ve içten içe huzursuz olur. Bu sıkıntı şöyle yansır romana:

"... yerini bulamama'nın azabını bütün teferruatıyla duymakta idi. Bu his herhangi bir işsizliğin verdiği can sıkıntısı veya endişeye benzemiyor, insanı gözle görülür bir şekilde eziyor ve yavaş yavaş, hayatta lüzumsuz olduğu kanaatini uyandırıyordu."(s. 166)

Benzer düşünceyi Rousseau, "*Hiçbir zaman gerçekten herşeyin huzursuzluk, yükümlülük ve ödevden ibaret olduğu medenî topluma yaraşır bir insan olmadım; ve benim bağımsız tabiatım, insanlarla birlikte yaşamak isteyene gerekli olan bağlılıklara uyma konusunda beni daima yetersiz kılmıştır...*"¹²diyerek belirtir.

Romantik felsefenin çizdiği tiplere uygun olarak, kasabada bunalan, huzursuz olan bu genç, doğaya sığınır sık sık, doğadır kendini rahat, mutlu hissettiği yer (s.84). Ancak bir gün hiç de

¹² N. Topçu, a.g.e., s.188.

beklenmedik bir olay, onu kasabadaki toplumsal yaşamla karşı karşıya getirir. Romanda bu an şöyle anlatılır:

“Yusuf’un şimdiye kadar daima biraz yabancı kaldığı bu şehrin cereyanına kendini kaptırması, yani bu şehirdekilerle, müsbet veya menfi münasebetlere geçmesi, bu şehirde asıl yaşamaya başlaması da böyle bir bayram gününe tesadüf eder.”(s.31)

Yusuf’un Şakir’le kapıştığı gündür bu. “Soylu vahşi”, istemediği hâlde, kasabanın acımasız, kirli çarkının dişlileri arasında buluverir kendini. Eşraf ve bürokratları; kasabanın tanrılarını kızdırmıştır, tehdit, kumar, kadın, para, rüşvet gibi hiç tanımadığı araçlarla yürürler üzerine onun. Direnmeye çalışır Yusuf kendi yöntemince, bildiğince, ancak içinde bulunduğu ve yabancı olduğu toplumsal düzende savunamaz kendini; eşini içki sofralarına düşürürler, ailesi yıkılır. Delikanlı, kasabanın eşraf ve bürokratlarına kurşun yağdırır romanın sonunda, kinini kusar kasabadaki toplumsal düzene, ancak eşini yitirmiş, tutunamamıştır kent yaşamında. Yapıtın sonunda yıkılmış bir durumda, *“ömrünün en korkunç senelerinin geçtiği bu kasabaya yumruğunu uzatıp tehdit eder gibi salladıktan sonra, atını ileriye, dağlara doğru..”*(s.240) sürüp gider. Romanın sonunda kendisini ezen eşraf ve bürokrata kurşun yağdırması ve atını dağlara sürmesi, Yusuf’un başkaldırısını gösterir. Bir anlamda o, Türk romanında daha sonra Yaşar Kemal’in **İnce Memed** (1955) adlı yapıtında en tanınmış örneği görülmeye başlanan, halk edebiyatımızda ise Köroğlu, Çakıcı Efe vb. ile yıllardan beri tanınan *eşkıya tipinin* Türk romanındaki prototipidir¹³.

Sabahattin Ali, romanında başarılı bir kişi çiziyor Yusuf’la, ancak az da olsa kimi kez kolayına kaçıyor işin, örneğin borç para karşılığı Ali ile evlendirileceğini anlayınca Muazzez, bir akşam hırsıyla Yusuf’a gelir, konuşurlar, aşklarını da ilân ederler o gece, ancak Yusuf çaresizdir yine de, yazar onun iç durumunu, çaresizliğini psikolojik çözümlemelerle vereceği yerde, *“Yusuf gözlerini bunlara dikti ve sabaha kadar böyle bekledi.”*(s.88) der, konuyu kapatır¹⁴.

¹³ Türk romanında eşkıyalık ve eşkıya tipleri hk.da bk. Ramazan Kaplan, **Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy**, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 1988, s.99-113 ve 276-285. Berna Moran, *“İnce Memed ve Eşkıya Öykülerinin Yapısı”*, a.g.e., s.78-93.

¹⁴ Aynı konuya B. Moran da dikkati çeker bk. a.g.e., s.32.

Kimi yerde de Fethi Naci'nin de saptadığı gibi¹⁵, roman boyunca sergilediği kişiliğe uygun düşmeyen konuşmalar yaptırır Yusuf'a yazar. Örneğin, Şakir'in annesinin Muazzez'e iki altın bilezik verdiğini öğrenince, "*Kızım sen de gençsin, tabii akranlarını görünce senin de için çekecek. Hele böyle Şakir gibi hovardaları kadın kısmı nedense pek beğenir, sonunda da başını taştan taşa vurur.*" (s.59) ve bir başka yerde ise, Muazzez'in Ali ile evlenmesi gerektiğini söylerken, "*Sus kızım bunun böyle olması lâzım!*" (s.93) dedirtmesi gibi. Bir başka konu, S. Ali, Yusuf'u kasaba yaşamına hemen hiç katmıyor, kendi kaygılarından ötürü itiyor sürekli toplumun dışına, bu da onun gerçekliğine gölge düşürüyor, hatta kimi zaman soğuk ve sevimsiz biri yapıyor Yusuf'u.

Son olarak bir başka noktaya dikkat çekelim; Yusuf bir *yabandır* ancak Yakup Kadri'nin, **Yaban**'ındaki Ahmet Celal, Hâlîde Edip'in **Vurun Kahpesi**'ndeki Aliye, R. Nuri'nin **Yeşil Gece**'sindeki Şahin Beyden farklıdır. Diğerleri aydındırlar, Anadolu'ya dışarıdan gelen uygarlık ve bilim misyonerleridir, amaçları bilim ve uygarlığı yaymak, geriliği ortadan kaldırmaktır. Bunun için dinsel ve töresel hurafelerle çatışır ve yaban görülürler. Doğa insanı değil kent adamıdır, eleştirileri geriliğe ve yobazlığadır. Oysa Yusuf, en başta içerden biridir, köylüdür, aydın değildir, bilime de pek değer vermez, dinsel ve töresel hurafelerle de hiç ilgilenmez. Tam anlamıyla bir doğa insanı, soylu vahşidir o, bu nedenle toplumsal yaşantıya uyum sağlayamaz, çatışır ve başkaldırır. Bir yönüyle Yusuf, çeşitli nedenlerle köyden kente göç eden, kentteki toplumsal düzene ayak uyduramayan, bu çarkın içinde ezilen köylü tiplerinin de habercisi, örneğin Orhan Kemal'in **Bereketli Topraklar Üzerinde** (1954) adlı romanındaki Pehlivan Ali'nin bir prototipi. Peşinden gelen evrede bunlar da toplumsal düzene başkaldıran *ideolojik militan tiplere*, en son aşamada ise toplumsal yaşama uyum sağlayamayan, varoluşçu aydın *tutunamayanlara* dönüşecektir.

Selahattin Bey

Belki de Yusuf'un hemen yanı başında yer alabilecek roman kişisidir Selahattin Bey. Çünkü o da kasabanın kirli çemberine girmez pek, kenarda kalır, hatta bilinçli olarak yapar bunu. Ancak bu kenarda kalış, hiçbir zaman Yusuf'unki gibi değildir, kendince dostları vardır,

¹⁵ F. Naci, a.g.e., s. 108-109.

içer onlarla, hatta bir gece kumar oynar Hilmi Beyle, şöyle ya da böyle kasabanın kirli yüzünü de tanır. Zaten gençliğinde epey deneyim kazanmış, gün görmüş biridir.

Romanın ilk sayfalarında 35 yaşında, başında kara kalpağı, yağmurlu bir günde, at üstünde Kuyucak Köyü'ne giderken görürüz onu. Saçlarının beyaz olduğunu öğreniriz bir yerde (s.15), Hilmi Beyle kumar oynarken ise yüz hatları çizilir (s.51). S. Ali onun da dış görünüşü üzerinde durmaz pek. Şahinde'yle yaptığı yanlış evlilik üzerinde uzunca durur. Gençliğini deli gibi geçiren bu taşra bürokrati, yorulduğunu anlayınca evlenmeye karar verir ve kendisiyle hiçbir ortak yönü olmayan, on beş yaş daha küçük, eğitimsiz, ihtiraslı yer yer sinir saralarına tutulan bir kızla evlenir. Bu yanlış evlilik onu daha da içine kapatır, mutsuz eder. Eşinin davranışlarından ve konuşmalarından bunaldıkça kimi zaman içkiye sarılır (s.14), kimi zaman da doğaya kaçır nefes alabilmek için (s.112-113). Evde otoriter değil, yığındır; Şahinde'ye söz geçiremez, yorgundur çünkü (s.19). Deneyimlidir; Anadolu kasabalarındaki düzeni, eşrafın gücünü iyi bilir; *"Uzun memuriyetlerin tecrübesi, yerlilerin kendisi gibi memurlarla niçin ahbap olduklarını ona öğretmişti(r)." (s.47)*. Memleketi asıl idare edenlerin eşraf olduğunun, memurların ise onların işlerine engel olmaya başlayınca tüydürüldüğünün farkındadır (s.61). Hem namuslu kalmak, hem de karşı karşıya gelmemek için onlardan uzak durur; *"Ziyafetlere, davetlere pek aldırış etmez, çok itimat ettiği, hukuk mezunu birkaç avukat ve bazen de ceza reisi ile sessiz sessiz içmeyi.." (s.47)* yeğler. Kaymakamlıkta çalışan Hasip Efendi, yeni atanan kaymakam İzzet ile Selahattin Beyi karşılaştırırken onun bu özelliğini, eşrafla pek ilişki kurmamasını şöyle belirtir:

"Merhumun bu heriflerle karşı karşıya oturup eğlenmesine imkan mı vardı? Kimsenin aklına bir kötülük gelmeyeceğini bildiği halde, bir eşraf davetine bile gitmezdi." (s.188)

Bu yönüyle o, kendi hâlinde, yorgun, iyi yürekli, deneyimli bir taşra bürokratıdır. Eşrafın gücünü, kasabadaki kirli, çarpık düzeni bilir bilmesine de bunu değiştirmek, düzeltmek için mücadeleye girmez, kaçır hep çatışmadan; evde Şahinde'nin saldırgan davranışları, kasabada eşrafın kurnazlıkları ve haksızlıkları karşısında tavrı kaçmaktır. Bir anlamda *boyun eğiş* demek olan bu davranış biçimi,

Hilmi Beylerin, kızı Muazzez'i almak için kendisini sıkıştırdığında bunalan Selahattin Beyin ağzından şöyle ifade edilir:

"Yalnız, benim artık daha fazla uğraşmağa takatim kalmadı. İşi daha fazla sürüklemek, bir sürü kurnaz ve insafsız kurtlarla uğraşmak, onlara her gün ayrı bir bahane bulmak (...) artık elimden gelmiyor."(s.64)

Onun kaçış, hatta boyun eğiş felsefesinde, deneyimlerinin yanında kendisini sarsan hastalığının da payı var kuşkusuz. Kendisinde kalp hastalığı başlamıştır (s.112). Ölümün yaklaştığını sezer sanki Selahattin Bey, *"Artık bu dünyada hiç bir şeyin kendisini fazla alakadar etmediğini..."*(s.115) bilir. Bu psikoloji onu kadercı bir anlayışa götürür ve romanda *hikmet burcuna* ulaşmış bir bilge kimliğine bürünür yer yer. Ona göre insanın bir şeyi değiştirmeye gücü yoktur, mutlu olmak için hayatı olduğu gibi kabul etmelidir, akıllı bir insan olanları gülümseyerek seyretmeli sırasını beklemelidir (s.123 ve 170). **Bereketli Topraklar Üzerinde**'ki Yusuf'un bilgece öğütler veren emmisi, kasabadaki toplumsal düzen karşısındaki düşünceleri yönüyle Selahattin Bey'e ne kadar da benzer.

Bu kendi hâlinde taşra bürokrati, hayat felsefesine uygun biçimde bekler sırasını ve zamanı gelince de öte dünyaya geçer; öldüğünde yaşı 46'dır. Ölümünün anlatıldığı bölüm, bu yorgun, yılgın, yalnız, temiz ve gün görmüş taşra bürokratinin bütün kişiliğini, hayatını özetler:

"On seneye yakın bir müddet aynı yerde kalan ve hemen hemen kimseyi kendine düşman etmeyen bu adama... (...) Halk farkında olmadan, bu adamla beraber başka bir şeyin de gömüldüğünü, sessiz Edremit'te senelerden beri devam eden bir sükûnetin artık maziye karıştığını hissediyordu. Dünyadan elini eteğini kesmiş bir kasabanın gene dünya ile pek alâkası olmayan bir kaymakamı vardı ve o şimdi burası ile bağlarını büsbütün keserek..."(s.179-180)

Toplumdan uzak durmaya çalışması, evdeki, kasabadaki sıkıntılı havadan bunalması, yer yer doğaya kaçmasıyla Yusuf'a benzer Selahattin Bey. Bu kaçışta yılgınlık, yorgunluk, hastalık da önemli yer tutar. Kaçsa da kasabanın içindedir, içinde ama bir kenarda, insanlarla beraber. Bu özellikleri onu daha gerçekçi, daha canlı bir roman kişisi yapar. Hatta Yusuf'tan bile canlı. Roman boyunca Yusuf'un yanındadır, kimi zaman bir baba, kimi zaman bir

arkadaş gibi. Aslında birbirlerini tamamlarlar onlar; Selahattin Bey duygularıyla hareket eden Yusuf'u dizginler bazen, Yusuf ise gözüpekliği, kararlılığı ve otoriter davranışlarıyla Selahattin Beye güven verir.

Sonuç olarak o, romanda Yusuf'a yardım eden güçler arasında ilk sırada yer alan, temiz, deneyimli, kasabanın içinde ancak bilinçli olarak kenarda kalmayı yeğleyen, yalnız bir taşra bürokratıdır.

Muazzez

Romanda, Yusuf ile eşraf ve bürokrat arasındaki çatışmanın *görünürdeki nedeni* Muazzez. Tüm aşk öykülerinde görülen, ulaşılmak istenen, korunan, uğrunda çatışmaya girilen sevgili. Romanda, olayların başlaması ve gelişmesindeki en önemli kişi.

Kaymakam 30 yaşında evlenmiş, bir yıl sonra da Muazzez doğmuş, Selahattin Bey Yusuf'u alıp kazaya döndüğünde 35 yaşında olduğuna göre, Muazzez 4 yaşında bir çocuktur Yusuf eve geldiğinde. Küçük yaşlarda Yusuf ilgilenir, oynatır, korur onu. Muazzez'in de evde en çok sevdiği, sözünü dinlediği kişi Yusuf'tur. Çoğu kasaba kızları gibi, "dört sınıflı iptidaiyi" (s. 29) bitirir, dikiş-nakış öğrenir. On üç yaşına bastığında dış görünüşüyle şöyle betimlenir:

"Sırtında mor atlastan ve güneşin altında pırıltısı gözleri alan bir elbise, ayağında iri tokalı rugan iskarpinler, iki örgü arkaya bırakılan saçlarını ucunda geniş, kırmızı kurdeleler vardı."(s.31)

Zamanla ilgi duyar, sever Yusuf'u; ancak bu gizliden gizliye başta. Önce kiskanır Kübra'dan onu (s.57). Ali ile evlendirilmesi söz konusu olunca karşı çıkar buna, aşkını duyurur Yusuf'a (s.87). Ancak nedense genelde edilgen, kendi başına hareket edemeyen biridir Muazzez. Ali ile evlenmeye karşı çıktığında, Yusuf "*Sus kızım bunun böyle olması lâzım!*" (s.93) dediğinde susar ve tepki göstermez pek. Ali öldürüldükten sonra da annesi Şahinde'ye uyup, gezmelere, hatta Şakir'lerin başına gider. Kaçarlar; aslında kaçırılır (edilgendir yine), sonra da evlenirler Yusuf'la. Babanın ölümü, Yusuf'un sürekli iş nedeniyle dışarıda olması, en önemlisi yoksulluk ve annesi Şahinde'nin de ısrarlarıyla eşraf ve bürokratların davetlerine katılır, içki sofralarına oturur. Değişmiştir Muazzez, ondaki bu değişiklik, iki ayrı betimlemeyle çarpıcı biçimde gösterilir. İlk betimleme, evliliğin ilk günlerinde, gençlerin mutlu oldukları dönemde, henüz sorunlar başlamamıştır:

“...saçları iki örgü hâlinde beyaz yastığın üzerine uzanıyordu. Örgülerin uçları biraz çözülmüş ve kumral saçları bir sırma püskül gibi dağılmıştı. Şakaklarındaki saçların bazıları da yanaklarına kadar uzanıyor ve genç kadının yüzünü ince, ipek bir tül gibi sarıyordu. Ağzı biraz aralıktı ve nefes aldıkça beyaz dişleri parlıyordu.”(s.197)

İkinci betimleme ise, eşrafın davetlerine katılmaya başladıktan sonraki durumunu yansıtır, burada ilk betimlemedeki sadelik, güzellik ve masumiyet kaybolmuş, yerini çirkinliğe, kirliliğe ve yapaylığa bırakmıştır:

“Muazzez’in yüzü yağlı yağlı parlıyordu. Saçları pösteği gibi dolaşmış ve yer yer terli yüzüne yapışmıştı. Burun delikleri genişlemiş gibi duruyor ve nefes aldıkça kanatları oynuyordu. Ağzı sırtmaya başlayan bir şekilde yarı açıktı. Gözlerinin etrafı çürük ve yorgundu. Kaşları hafif çatılmıştı. Fakat Yusuf’u asıl korkutan, bu çehrenin kirliliği sarıya benzeyen rengi idi.”(s.216)

S.Ali, yer yer iç dünyasını, yaptıklarından duyduğu vicdan azabını da dile getiriyor Muazzez’in (s.212-213). Ancak yine de silik biri olarak kalıyor genç kadın, sanki kendisi hareket etmiyor da birtakım eller onu hareket ettiriyor –kimi zaman Yusuf, kimi zaman Şahinde-; hata yapsa da çocuk görülüyor. Hatta birkaç yerde geçiyor bu özelliği. Yusuf karısındaki değişmeyi görünce, *“O anasının ve başkalarının bir oyuncuğu idi. O bir çocuktur.”*(s.223) diye düşünüyor, hatta bir yerde bütün suçu Şahinde’ye yüklüyor; *“...Muazzez’e kabahat bulmam, ben onu bilirim. Eğer o da size uyarsa gene sizden bilirim. Parmak kadar çocuğu benim yokluğumda kötü yollara saptıranların kökünü kazırım.”*(s.220) diyerek ona çıkışıyor.

Romanın sonunda da ölüyor Muazzez. Özetlersek, aşk öyküsünün kadın kahramanı, başlarda romantik, içine kapanık, sonuna değin de kendi olamayan, edilgen, silik ve tutuk bir roman kişisi.

Bunların dışında Yusuf’a yardım eden dört kişi daha var romanda sözü edilebilecek. Bunlardan ilki arkadaşı Ali. O, Selahattin Beyin kumar borcunu vererek, Şakir’in Muazzez’e sahip olmasına engel olur. Bir bakıma Yusuf ile Muazzez arasındaki aşk öyküsünün sürmesine olanak sağlar.

Ali, Yusuf’un çocukluk arkadaşıdır. Okulda öğrendiklerini Yusuf’a aktarır, yaşça büyüktür Yusuf’tan ancak Yusuf korur onu. Bir dükkanları vardır kasabada, bakkal Şerif Efendinin oğludur.

Muazzez'e ilgi duyar; bu duygusal ilgi bayram günü sezdirilir okuyucuya (s.32-33). Ali de sevmez Şakir ve takımını, o da bir anlamda çemberin dışındadır. Bir çok yönüyle çocuk gibidir hâlâ (s.89), parayı verdikten sonra Yusuf'a, kendince Muazzez'le birlikte olma hayalleri kurar, tam evlenecekken sevdiğiyle Şakir tarafından öldürülür. Muazzez'i seven *rakipler*den biri de işlevini yerine getirdikten sonra saf dışı edilir böylece. Romanda, açıkladığımız işlevi yerine getirmek için konulmuş gibidir Ali.

Kübra ile annesini de kasabadaki kirli çemberin dışında değerlendirmek gerekir. Hilmi Beyle oğlu Şakir'in tecavüzüne uğramış bir genç kızdır Kübra. Ana kız onların baskısıyla Yusuf'a tuzak kurarlar; ancak Kübra dayanamaz buna ve itiraf eder herşeyi (s.41). Annenin anlattıklarına göre kocaları bir başka kadınla kaçınca, Hilmi Beylerin evinde çalışmaya başlarlar. Bir süre sonra Kübra'ya tecavüz eder baba oğul. Bundan sonra Selahattin Beyin evinde kalırlar. Kübra da gizliden gizliye sever Yusuf'u; ancak aşkına karşılık göremeyeceğini anlayınca bırakıp gider annesiyle. Kanımca Kübra, Muazzez'e göre, yaşamın daha bir içinde, gerçekçi, canlı ve kendi olabilmış bir genç kız; kararlı, tepkisini yeri geldiğinde gösterebiliyor.

Sözü edilebilecek bir başka kişi Selahattin Beyin arkadaşı **Avukat Hulusi Bey**. Babacan, gün görmüş, kasabadaki çarkın farkında, dürüst biri o da. Pek çok yönüyle Selahattin Beyin aynı. Kaymakamın ölümünden ve İzzet Beyin atanmasından sonra başına gelecekleri sezer Yusuf'un. Öğüt verir delikanlıya, dikkatli olmasını söyler (s.190-191). Kendi hâlinde, dürüst, temiz bir kasaba avukatı tipi çizilir onunla romanda.

Bu saydıklarımız, romandaki olumlu kişilerdir, şöyle ya da böyle kasabadaki kirli düzenin farkındadırlar, yer yer eşraf ve bürokratin haksızlıklarına uğrarlar. Onların karşısında ise, kasabanın kirli çemberi içinde yer alan *eşraf, adamları ve bürokratlar* vardır.

Hilmi Bey ve oğlu Şakir

Romanda eşrafı Hilmi Bey ve oğlu temsil eder. Bütün eşraf takımı gibi dayandıkları tek güç *paradır*. İlk kez Avukat Hulusi Beyin evinde görünür Hilmi Bey. Tanıtıldığına göre, Edremit'in eski eşraf ailelerinden birine mensup, kibarca bir adamdır. Midilli İdadisinde okumuştur. Halk ona büyük servetinden dolayı saygı gösterir, serveti o kadar çoktur ki, "...*nakit parasının sayısını Allah'ın bildiği ve*

bunları saymak için vakit yetmeyeceğinden Hilmi Beyin altınlarını şinikle ölçtüğü..." (s.48) söylenir. Hilmi Bey bu gücü kullanır sürekli; Muazzez'i oğluna almak istediğinde Selahattin Beyi kumarda borçlandırarak yapar bunu ilkin, Şakir Ali'yi öldürdüğünde de rüşvet verir karakol çavuşuna; yalancı tanıklar tutar ve onun serbest kalmasını sağlar. Kirli işleri vardır; "... İzmirli, Midillili veya yerli Rum çocuklarıyla yazın Cennetyatağı, kışın hamam âlemleri tertip eder, avuç avuç para..." (s.48) saçar. Hatta oğluyla beraber Kübra'ya tecavüz eder. Muazzez'in içki sofralarına düşürülmesinde Şakir'le beraber onun da payı vardır. Hilmi Bey, kasabadaki bürokratları da elde eder para gücüyle. Yeni atanan Kaymakam İzzet Beyin Yusuf'u "*süvari tahsildarı*" olarak kasabadan uzaklaştırmasında o rol oynar.

Bürokratlarla olan kirli çıkar ilişkileri, güçsüzleri ezmesi vb. pek çok yönüyle kapitalizmin metaya ve çıkara dayalı anlayışının Anadolu'daki tipik temsilcisidir eşraftan Hilmi Bey. Kimi kez para, kimi kez kadın, kimi kez de bürokrasiyi yanına alarak Yusuf'u alt etmeye, ezmeye çalışır. Doğallığın, masumiyetin karşısındaki kirli, bozulmuş, yapay yüzdür o. Olayların gerisinde, ancak oldukça etkilidir.

Oğul Şakir, Yusuf'un karşısındaki güç; olaylarda ön planda. Kavga ettiklerinde bayram günü, yaşı on sekizden fazla değildir. Lacivert elbiseli, yeleğinde yarım okkalık gümüş bir köstek takılı, fesinin çevresinde sarılmış oyalı bir yemeni (s.33) ile karşısına çıkar okuyucunun ilk kez. Daha sonra Hacı Rifat'ın İhsan'ın düğününde görürüz onu; her zamanki gibi sarhoştur, "*Ayağında paçalarının düğmeleri çözüük, hâki bir kilot pantolon, sırtında lacivert bir ceket ve yelek...*" (s.98) vardır.

Ahlâk dışı işlere bulaşmıştır o da; Kübra'ya tecavüz eder, orospularla, İzmirli oğlanlarla yatıp kalkar. Onu, "*Kasabada herkese yaka silktirmiş bir çocuktur. Ayyaş, hovarda, ahlâksız bir şeydi. Babasını kazandığı parayı Rum orospular veya İzmirli oğlanlarla yiyor, etmediği rezalet bırakmıyordu.*" (s.33) diye tanıtır S. Ali. Dayandığı tek güççe paradır; Ali'yi öldürür, para sayesinde ceza almaktan kurtulur, seferberlik ilân edilir, askere gitmez.

Romanda, Muazzez'i elde etmek isteyen rakiptir; ancak aşkı temiz değil, elde etme tutkusuna dayanır. Genç kadını içki sofralarına düşürdüklerinde bunu, "*İçinde bu anda hâkim olan his, Muazzez'e karşı duyduğu istek değil, Yusuf'a karşı duyduğu kindi. (...)* İşte

eninde sonunda bu yabanın Yusuf'undan yediği yumruğun acısını çıkarmıştı. (...) ... bugün onu saatlerce hırpalıyor, kucağına alıyordu.” (s.214) diye düşünerek açığa vurur.

Kasabadaki kirli, yapay, çıkara ve adaletsizliğe dayalı yüzü yansıtır o. Yazar genel olarak eşrafın bu tür özelliklerinden uzun uzun söz eder yapıtta: Yönetimin bunlara karışmadığı, para gücüyle herşeyi yaptırdıkları, aileler arasında çok etkili oldukları, isteklerinin sürekli yapıldığı, istedikleri genç kızları aldıkları, hovardalıkları, kirli işleri anlatılır (s.35-36).

Eşraf, kirli işlerini kendileri yapmaz genelde; adamları vardır. Bunların en önde gelenleri **Hacı Etem** ve **Avukat Hami Beydir**.

Hacı Etem, tanıtıldığına göre 24 yaşında, kurnaz ve güzel bir delikanlıdır. Küçük yaşta anası ve babasıyla hacca gittiği için kendisine bu ad takılmış, parasal durumu iyi olmamasına karşın iyi giyinir, paralı gezer. Paraların kaynağı ise Şakir ve İhsandır. Bu zengin çocuklara iki cinsten insanlar bulur, dalkavukluk eder (s. 34). Selahattin Beyi kumarda borçlandırır, Şakir'in kurtulması için rüşvet verip, yalancı tanıklar bulan, Kübra'nın tecavüzünde dışarıda nöbet bekleyen Hacı Etemdir. Hatta Yusuf'u bıçaklar da Kübraların evinde. O, para karşılığı eşrafın kirli işlerini yapan bir kişidir.

Avukat Hami Beyi ise, Ali'nin öldürülmesinden sonra görüyoruz. Oldukça zengin ve Hilmi Beyin uzaktan akrabasıdır. Kasabada en çok iş yapan avukattır. Davayı kazanmak için kirli yollara başvurmakta sakınca görmez (s.109). Şakir'in davasını da üstlenir ve sorunu çözer. O da eşrafın işini gören adamlardan biri olarak kirli çemberde yerini alır.

Kasabadaki adaletsiz düzenin bir başka ayağı **bürokratlar**. Eşrafla çıkar ilişkileri kurmuş, onlarla dayanışma hâlinde. Bunların en tipik örneği yeni atanan **Kaymakam İzzet Bey**, **Jandarma Bölük Komutanı Kadir**, **Karakol Çavuşu Cemaldir**.

Kaymakam İzzet Bey

Selahattin Beyin ölümünden sonra kasabaya atanır İzzet Bey. Dış görünüşü hakkında kısa bilgiler yer alır romanda. Sıska, kirli sarı saçlı, donuk mavi gözlü, koyu bıyıkları ve kaşları olan otuz beş yaşlarında biridir (s. 186). Bir başka yerde, içki sofrasında “*çıyan suratlı, sarı dişli*” (s.211) biri olarak betimlenir.

Yeni kaymakam daha geldiğinin ikinci gecesi eşrafla kafa kafaya verip, Çınarlı Han'da içer. Kasabanın deneyimli memurları bunu duyunca, "*Tamam, Edremit'e malın gözünü göndermişler... Yükünü tutmadan gitmez!*" (s.185) diye söylenirler. Selahattin Beyin tam tersidir o, kasabadaki kirli çarka uyar çabucak; eşrafla sıkı fıkı olur. Yusuf'a karşı tavır alır Hilmi Beyin etkisiyle, değişik bir iş vererek onu kasabadan uzaklaştırır. Muazzez'e sarkıntılık eder içki sofralarında, toplumun sorunlarıyla hiç ilgisi yoktur; savaş ve kıtlık yılları olmasına karşın eşrafla beraber davetlerde geçirir günlerini. Kısacası İzzet Bey, kasabadaki kirli düzende diğer ayağı oluşturan bürokrasiyi temsil eden olumsuz bir tiptir.

Jandarma Bölük Komutanı Kadir ve Karakol Çavuşu Cemal

Kasabadaki kirli çember içinde kaymakamla beraber bulunan diğer bürokratlardan biri Jandarma Bölük Komutanı Kadir Beydir. Eşraf ve diğer bürokratlarla bir içki sofrasında Muazzez'e sarkıntılık eder (s. 233). Karakol Çavuşu Cemal ise, genç ve meslekte yeni olmasına karşın Ali'nin öldürülmesinde rüşvet alarak Şakir'i hapse girmekten kurtarır (s. 104).

Görüleceği gibi sözünü ettiğimiz eşraf ve bürokrat, kasabada adaletsizlik, baskı, rüşvet ve ahlâksızlık demektir. Hepsi de olumsuz kişidir. Kendilerine uygun bir toplumsal düzen oluşturmuşlardır. Son olarak S. Ali'nin yer yer eşraf ve bürokratla ilgili antipatisini "*müflis ayyaşlar*" (s.35), "*eşraf züğürdü serseriler*" (s.35), "*çıyan suratlı adam*"(s.211) diyerek belli ettiği dikkati çekmektedir.

Şahinde

Kaymakam Selahattin Beyin karısı Şahinde, eşraf ve bürokrattan değil; ancak parayı, lüks yaşamı tek amaç edinmesi, bunun için kirli ilişkilere girmeyi bile göze alması nedeniyle, onu da kasabadaki yapay, bozulmuş, kirli toplumsal çevre içinde; eşraf ve bürokratin hemen yanında değerlendirmek gerekir.

Bir reji ambar memurunun kızı Şahinde, iyi bir kısmet bulmak için allanıp pullanmış; ancak kültür bakımından boş yetiştirilmiştir. Kapalı bir biçimde, doğal arzularını içine hapsederek büyüdüğü için "*...genç kız tabii olarak, sinirli ve manen bozuk...*" (s. 13) biridir. Böyle bir ortamda yetiştikten sonra Selahattin Beyle evlenir ve bu yanlış evlilik, mizaç, yaşam felsefesi ve eğitim düzeyi bakımından hiç

de birbirine uymayan bu çifti –özellikle Selahattin Beyi- mutsuzluğa sürükler.

Selahattin Beyle evlenirken güzel bir kız (s.13), evlendikten sonra şişmanca vücutlu, yaşlandıkça da “...düzgüne merak saran, saçlarını acayip otlarla boyayan, kaşlarını çatma rastık çeken...” (s. 160), günlerini gezmelerde geçirip “...akşamları kollarında bileziklerini şakırdatarak...” (s. 160) dönen bir kadındır o.

Şahinde'nin tek amacı rahat yaşamaktır; benlik ve ahlâk kaygısı yoktur. Günlerini eğlence ve gezmeyle geçirir, eviyle, kocası ve çocuğuyla ilgilenmez. Tek düşüncesi, büyüyen kızını zengin bir kocaya vermektir; tasarladığı kişi de Şakirdir (s. 124). Ancak başarılı olamaz bunda. Yusuf'la Muazzez evlenir. Şahinde asıl bundan sonra olayların gelişiminde önemli bir rol oynamaya başlar. Selahattin Beyin ölümü, Yusuf'un iş gereği sürekli dışarıda olması ve yoksulluk, onu harekete geçirir; ahlâki kaygıları da bir yana bırakarak, rahat yaşamak uğruna kızını peşkeş çeker âdetâ; içki sofralarına sürükler kendisiyle birlikte. Üstelik Hilmi Beyin karısıyla da sapık bir ilişkisi vardır (s. 210). Özellikle romanın son bölümünde, Muazzez'i eşraf ve bürokratın içki sofralarına düşürmesi, Yusuf'un bunu öğrenerek onlara kurşun yağdırması ve Muazzez'in ölümüne yol açması bakımından olayların gelişiminde önemli bir yeri vardır. Söz konusu rolüyle romanda, *sevgilileri çeşitli entrikalarla birbirinden ayırmaya çalışan, kurnaz, muhteris kadın tipidir Şahinde.*

Olumsuz bir kişiliğe sahip olsa da kimi düşüncelerinde haklıdır kanımca. Düşüşün nedeniyle ilgili kendince, “*Bu yaptıkları kızının rahatı ve sefaletten kurtulması içindi. Eğer fena bir şey yapıyorlarsa bunun mesuliyeti daha ziyade Yusuf'a hatta merhum kocasına aitti. (...) Onlar bu evin istikbalini düşünmüş, akıllıca hareket etmiş olsalardı, şimdi Şahinde ile kızı elin heriflerine dalkavukluk edip onları eğlendirmeye mecbur kalmazlardı. Hele Yusuf haylazlık edeceğine senelerden beri bir baltaya sap olmuş olsa ...*” (s. 214-215) diye düşünür.

Tutkuları, kurnazlığı, hırçınlığı, rahat yaşama düşkünlüğü, basitliği, taşra bürokratlarının kadınlarının çoğuna özgü davranışlarıyla canlı bir roman kişisidir Şahinde.

Kişilere bir bütün olarak baktığımızda, belirttiğimiz eksikliklere karşın taşra insanlarını başarıyla canlandırmıştır S. Ali. Bunda

kuşkusuz Anadolu'daki insanları iyi tanımalarının ve çeşitli nedenlerle yıllarını taşrada geçirmesinin payı olsa gerektir¹⁶.

ÇEVRE

Romanda olaylar, Anadolu'da, Nazilli yakınlarındaki Kuyucak Köyü'nde başlar., kısa süre Nazilli'de devam eder ve büyük bir bölümü de Edremit'te geçer. Kuyucak Köyü ve Nazilli'nin yapıtta fazla bir önemi yok, olayların geçtiği asıl çevre Edremit kasabası.

S. Ali, yeri düştükçe kasabanın dışını; doğayı, yeri geldikçe de içini; evleri, değirmeni, Çınarlıçeşmeyi, şadırvanı ve yaşlı çınarıyla kasaba meydanını, kahveyi, bayram yerini betimliyor. Böylece tipik bir Anadolu kasabası çiziyor romanda. Örneğin Çınarlı kahvenin esmer duvarları “...başları, taçlı göğüsleri kat kat incili şişman Acem güzelleri duruyor ve mütemadiyen kımıldayan bu insan başı bahçesini seyrediyordu. Bunların karşı sırasında diğerleri gibi renkli taşbasması iki Othello sahnesi vardı. Bunlardan biri yere eğilip Desdemona'nın düşürdüğü mendili alan Yago'yu, diğeri de muhteşem bir yatağa serilen Desdemona ile, hançeri kendi gırtlığına saplamak için kolunu kaldıran ak sakallı, kıskanç zenciyi gösteriyordu.” (s. 75) diye betimlemekte. Bütün bunlar Anadolu'daki yerel yaşamın tipik mekânları ve güçlü bir gözlemin ürünü olarak romanda yerlerini alıyorlar ve kuşkusuz kasaba yaşamını daha gerçekçi kılıyorlar.

Bu yer betimlemeleri kimi kez de yoksulluğu yansıtıyor: “... arkası tepeye dayanmış kerpiç bir kulübeye geldiler. (...) Ortalık daha oldukça aydınlık olduğu halde kulübenin içi zifiri karanlıktı.” (s. 39) “Bütün ev, zemini toprak bir odadan ibaretti. Eşya namına Kübra'nın yatağı, yatakla ocağın arasında duran ufak bir sandık ve bir de yatağın önüne serili duran eski bir kilim parçası vardı.” (s. 40) diye süren betimlerde Kübraların yoksulluğu gözler önüne seriliyor.

Avukat Hulusi Beyin bürosu betimlenirken ise, amaç onun bilge, mistik kişiliğini yansıtmaktır. Özellikle duvarda asılı hat

¹⁶ Nitekim Ünsal Apak, “Sabah Yıldızı”, *Yansımalar*, S.15, Nisan 1973, s.186-189 başlıklı yazısında yazarın Kaymakam Selâhattin Beyin kişiliğinde babası yüzbaşılıktan emekli Ali Selâhattin Beyi, Şahinde'nin kişiliğinde annesi Hüsnüye Hanımın çeşitli özelliklerini belirterek, S. Ali'nin romandaki kişilerden Ali'yi, Hacı Etem'i, Şakir'i çocukluk günlerini yaşadığı Edremit'te tanıdığını söyler.

levhalardaki beyitler ve cümleler onun kişiliğini ele vermektedir (s. 189).

Bunlar bir yana, **Kuyucaklı Yusuf**'ta çevreyi de romantik felsefeye uygun olarak **doğal** ve **yapay çevre** diye ikiye ayırmalı kanımca. Kasabanın içi; evleri, kahvehanesi, toplumsal kurumlarıyla yapay çevreyi, dışı ise, zeytinlikleri, bahçeleriyle doğal çevreyi oluşturmaktadır. Daha önce de değindiğimiz gibi doğa, temizliğin, masumiyetin, özgürlüğün ve huzurun, kasaba ise, kirliliğin, bozulmuşluğun, ölümün, eşitsizliğin, kulluğun simgesi. Bir başka dikkat çeken nokta da yapıttaki bütün öldürme ve yaralama olaylarının hep kasabanın içinde, bu kirli yapay çevrede meydana gelmesi: Yusuf'un anne ve babasının öldürülmesi, Ali'nin vurulması, Yusuf'un yaralanması, Selahattin Beyin ölümü, Yusuf'un eşraf ve bürokrata kurşun yağdırması hep bu çember içinde olur. Bunlardan ancak Muazzez evde yaralanmasına karşın, doğanın kucağında can verir. Üstelik Yusuf onu kasabanın dışında, doğada kendi elleriyle toprağa gömer. S. Ali bunu bilinçli olarak yapmıştır kanımca.

Öte yandan doğa, sürekli sığınılacak, rahatlayacak yerdir, özellikle kasabada bunalan Yusuf ve Selahattin Bey için. Bu da kuşkusuz Rousseau'nun felsefesine uygun bir çevre anlayışı. Bir bakıma S. Ali, çevreyi de hem felsefi hem yerel düzlemde ele alıyor; felsefi anlamda doğa/kent karşıtlığını vurgularken, yerel anlamda Anadolu'yu yansıtıyor.

ZAMAN

Kuyucaklı Yusuf'ta olaylar 1903'te yağmurlu bir sonbahar gününde başlar ve seferberliğin ilânı(1914)ndan hemen sonra biter. Buna göre romanda 11 yıllık bir zaman dilimi söz konusudur. Tarihsel anlamda Meşrutiyet'in ilânı, Balkan Savaşı ve Seferberlikten romanda kısaca söz edilir ve Anadolu'daki yansımaları üzerinde durulur. Örneğin Meşrutiyet'in ilânı, "*Hürriyetin ilânından beri kendilerini gösteren bu devlet kuvvetlerine karşı halk, eski zaptiyelere yaptığı gibi lâubalilik gösteremiyor...*"(s. 103), "*...kasabanın başında bulunanların akli bile, hürriyete ve onun getirdiği birkaç müsavat fikrine rağmen...*" (s. 108-109) gibi cümlelerle ifade edilir. Yapıttaki, "*Bu sırada Balkan Harbinde yaralanıp tepdilhava için babasının yanına, Edremit'e gelen bir doktor yüzbaşısına...*" (s. 117) cümlesinden ise Balkan Savaşı'nın (1912) da yaşanmış olduğu anlaşılıyor. Bir başka yerde İtalyan Savaşı da kısaca geçmekte (s. 172). Seferberliğin ilânı ise Selahattin Beyin

ağzından “*Bugün seferberlik ilân edildi; harp var!*” (s. 172) diye bildirilir ve kasabada bu olayın yankısı anlatılır (s. 173-174). Savaşın toplumsal yaşam üzerindeki olumsuz etkileri ise, “*Edremit, harbin ilk mahrumiyetlerini duymaya başlarken, Şahindelerin evinde eskisinden daha güzel ve bol yemek yeniyordu.*” (s. 210) diyerek belirtilmekte.

Romanda dikkati çeken bir başka nokta çoğu kötü olayın sonbahar ya da kış mevsiminde ve genelde de akşam geçmesi: Yusuf’un anne ve babası sonbaharda bir gece öldürülür, Yusuf, bir kış akşamı yaralanır Kübraların evinde (s. 37), Selahattin Bey, bir kış gecesi kumarda kaybeder (s. 48), Ali öldürüldüğünde bahar yaklaşmaktadır (s. 97), Yusuf, eşraf ve bürokrata bir kış gecesi kurşun yağdırır ve Muazzez de karlarla kaplı bir kış gecesi ölmüştür (s. 231). Bütün bunlardan yazarın kötü olaylar için genelde sonbahar ve kış mevsimini ve karanlığın bastığı vakitleri seçtiği söylenebilir. Belki de romantik anlayıştan kaynaklanır bu seçim.

Zamanla ilgili sözü edilebilecek son bir konu da romanda olayların yer yer kronolojik sıraya uygun anlatılmadığı. Örneğin Yusuf’un Kübralarla tanışması ve yaralanması sayfa 37- 47 arasında anlatılıyor, daha sonra Selahattin Beyin kumarda kaybettiği aktarılıyor, oysa öğrendiğimize göre yaralanma kumar olayından on beş gün sonra olmuştur (s.56). Aynı teknik Yusuf’un Hacı Etem’e kahvede Ali’den aldığı parayı vermesinde de söz konusu (s. 73). Anlatıcı, önce paranın verilmesini ardından da geriye dönerek bu paranın nasıl bulunduğunu aktarıyor (s. 77). Bu geriye dönüşler romanda teknik açıdan bir sorun yaratmıyor, belki yazar merak ögesini ayakta tutmak için böyle bir seçim yapmış olabilir; ancak doğrusu bunlar teknik açıdan yapıta fazla bir orijinallik de katmıyor.

DİL ve ANLATIM

Romanda olaylar, bu olayların tanığı üçüncü tekil kişi ağzından anlatılıyor. Anlatıcı kimi kez, “*...evvelce de söylediğimiz gibi..*” (s. 47), “*...anlatacağımız gecenin ertesi günü...*” (s. 88), “*İleride anlatacağımız hâller yüzünden...*” (s. 109), “*Bundan sonra anlatacağımız şeyler...*” (s. 232) gibi deyişlerle kendini açığa vuruyor. Hatta kendince yorumlarda bulunuyor; en çarpıcı örnekse evlilikle ilgili düşünceleri aktardığı bölümler (s. 12-14).

Romanda yazar, dönemine göre sade bir Türkçe kullanmış, cümleler düz çoğunlukla. Bir bütün olarak bakıldığında diyalogların

fazla olmadığı, konuşmaların kısa cümlelerden oluştuğu, romanın genelde anlatma ve betimlemelerle örüldüğü dikkati çekiyor.

Bir anlatım özelliği olmamakla beraber kimi konuşmalarda, Ege yöresine özgü bir ağız kullanıldığı görülüyor. Örneğin bir köylünün, Yusuf ile Kübra'nın kaçtıklarını kaymakama söylerken, "*Candarmaya hacet yok beyim, zati ben de...*" (s.155), "*Yerimi nideceksin, bey?..*" (s. 155), "*Bunu diyivermek için..*" (s. 155) şeklinde konuşması gibi.

Sabahattin Ali dili iyi kullanan bir yazar, arı bir dille yazmakla beraber, doğa betimlemelerinde daha sıkça görüldüğü üzere sanatkârane bir anlatım kullandığı dikkati çekiyor.

SONUÇ

Kuyucaklı Yusuf, Rousseau'nun isyan ve doğaya dönüş felsefesinden kaynaklanan *başkaldırı* temasını işleyen ilk roman Türk edebiyatında. Diğer yandan Anadolu'daki toplumsal düzene yönelik getirdiği eleştirilerle de öncü sayılabilir. Bu özelliğiyle Türk romanının o döneme değin ana sorunsalı olan *batılılaşmanın* dışına çıkmış ve 1950'lerde yaygınlaşmaya başlayan *köy edebiyatına* yönelişte de önemli rol oynamıştır denilebilir. Her ne kadar kasaba yaşamını ele almışsa da S. Ali, Yaşar Kemal ve Kemal Tahir zincirinin ilk halkası olarak kabul edilmelidir. Hatta toplumla uyuşamama temini ve uyuşamayan bir kişiyi konu edinmesi bakımından S. Ali'nin **Kuyucaklı Yusuf'u** Oğuz Atay'ın **Tutunamayanlar**'ının da ilk halkasıdır kanımca.